

Třicetiletá válka na Žirovnicku

Popsat důkladně důvod, vznik i průběh třicetileté války (1618-1648) není v tomto článku možné. Jednalo se o velice složitý konflikt, o němž se lze dočíst ve velkém množství literatury. Pokusím se tedy o aspoň stručný úvod a poté o zaměření regionální, tedy na oblast Žirovnice a žirovnického Slavatovského panství.

Začátek 17. století se vyznačoval viditelným nepřátelstvím mezi katolíky a nekatolíky v českých zemích, ale i v celé Evropě. Vše se zvýraznilo po roce 1615, po českém sněmu. Roku 1617 strana katolíků, jistá si svojí silou i zahraniční podporou, oznámila a vypověděla většinové nekatolické české společnosti otevřené nepřátelství. To se projevilo zavíráním či dokonce bořením protestantských kostelů na některých místech v Čechách (Broumov, Hroby).

V březnu roku 1618 se v Praze konal sjezd nekatolických stavů. Ten císaři Matyáši II. Habsburskému oznámil, že pro porušování zemských svobod vypovídá vládnoucí moci poslušnost. Následovala známá „Pražská defenestrace“, kdy jedním z místodržitelů vyhozených z okna byl i majitel žirovnického panství Vilém Slavata (kdo z nás Žirovničáků ví o této skutečnosti?) Defenestrace se uskutečnila 23. května toho roku. 24. května byla oficiálně svržena královská moc a vznikla protihabsburská česká vláda.

Katolická císařská strana začala uvažovat o vojenském zásahu, avšak ani čeští stavové nelenili a pod vedením Jindřicha Matyáše Thurna začali i oni verbovat do své armády. A v tuto chvíli se dění třicetileté války začalo týkat i Žirovnice s okolím.

V červenci 1618 se na rozmezí česko-moravsko-rakouské hranice začala formovat část císařské armády. Z dnešního rakouského Waidhofenu an der Thaya (Bejdov nad Dyjí, cca 20 km jižně od Nové

Bystřice) vojáci vytáhli směrem přes Bystřici dál do Čech. Pokusili se dobýt Jindřichův Hradec, který byl velkou většinou nekatolický, Ten však jejich útok odrazil. Hradečtí přitom dokonce z města vyhnali jezuity. To bylo v srpnu 1618. Začátkem září dorazila tato armáda do Počátek, jak o tom hovoří dobový pramen. Žirovnice sice žádný podobný důkazní materiál nemá, je ale nejvýš pravděpodobné, že okolo 5. září 1618 se Žirovničtí obyvatelé poprvé setkali s císařským vojskem. Nutno podotknout, že císařští se chovali slušně, žádné škody nezpůsobili. Žirovnice, nemající hradby jako měly sousední Počátky, se beztak neměla jakémukoliv vojsku jak bránit.

Jak bylo uvedeno, majitelem panství byl Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, vyznáním katolík. Velká většina obyvatel žirovnického panství byli však nekatolíci. Postupující císařské, katolické vojsko se alespoň na začátku války chovalo podle toho, čím bylo území, jímž táhlo. Žirovnice měla za vrchnost katolíky a císařští zde byli de facto „doma“. Koncem září či začátkem října 1618 totiž prošlo Žirovnicí asi 100 pěších císařských vojáků. Není známo, že by nějak škodili. Zato v Kamenici, patřící protestantským Vencelíkům, zle řádili a důkladně ji vyrabovali.

Poslední událostí úvodního roku války pro Žirovnické bylo tažení vojska čítajícího prý až 14 tisíc mužů přes panství k Hradci. To se odehrálo asi 5. či 6. listopadu . Výsledek jejich pochodu přes Žirovnici není znám, ale i když se těžko obešlo bez úplných škod, nezaznamenáváme žádné záporné reakce na jejich tažení.

Rok 1619 byl klidný, na našem panství se nekonaly žádné významné přesuny vojsk. Slavatovská panství dokonce uvažovala o vytržení se z moci Slavaty a o žirovnické panství byl zájem mezi několika nekatolickými šlechtici. Zemřel umírněný císař Matyáš a nastoupil Ferdinand II. , tvrdý katolík. Že je ve své víře nesmlouvavý, se potvrdilo už v roce 1620.

Úsměvně působí za této situace událost, že právě toho roku byl do věže žirovnického hradu vsazen a vězněn v ní Linhart Kratochvíle, počátecký hrnčír, a to zato, že složil posměšnou písničku o Žirovnických pannách.

Koncem dubna 1620 prošlo Žirovnicí od Kamenice k Počátkám stavovské vojsko, mající asi 16 tisíc mužů. Velel mu generál Petr Ernst Mansfeld, nejschopnější vojevůdce stavů v českých službách. Jeho velení se vyznačovalo i tím, že neústupně šel za svým cílem. To se – bohužel - týkalo i krajů a obcí, jimiž procházel. Je známou skutečností, že stavovské vojsko bylo špatně placeno, vázlo i zásobování a tak si vojáci vylepšovali osobní situaci drancováním.

Lze proto předpokládat, že po klidném roce 1619 byl rok 1620 právě kvůli Mansfeldovi pro Žirovnické rokem utrpení. A nebyl posledním. Mansfeldovi vojáci brali vše, co viděli. 3. května odtáhl Mansfeld k Dačicím. Žirovnice si oddechla, ne však nadlouho. V červenci se totéž vojsko vracelo zpět. A situace nebyla lepší. Navíc 10. srpna k nám dorazily další tři karnety vojáků. Žirovnice i okolní vsi byly vydrancovány. Nebylo snad už ani co brát a tak vojsko odešlo na západ. Můžeme se domnívat, že právě události roku 1620 byly tím, co odstartovalo postupný pokles počtu obyvatel městečka a jeho hospodářský úpadek.

Slavata neměl šanci čemukoliv, co se odehrávalo na jeho panstvích, zabránit. Po defenestraci totiž trávil čas v německém Pasově.

8. listopadu 1620 se odehrála bitva na Bílé hoře. Stavovská protestantská vojska byla poražena a tím skončila úvodní fáze třicetileté války. Stavovský odboj se začal rozpadat a tím klesly i naděje prostých lidí na lepší život a zachování si své víry.

Rok 1621 byl, pokud víme, po vojenské stránce klidnější. Hlavní tažení vojsk Žirovnici minula. Obyvatele městečka a okolí však neminuly jiné události.

Slavata z Pasova řídil svá panství. 21. dubna 1621 se na jeho rozkaz museli na hradecký zámek dostavit zástupci všech jeho panství, tedy i Žirovnice. Před komisí museli slíbit Slavatovi věrnost. Bylo jim oznámeno, že jediným povoleným náboženstvím na jeho majetcích je katolictví. To byla pro poddané, tedy obyčejné lidi, nejvíc trpící válkou, další velká rána. Do Hradce se vrátili jezuité a začali nemilosrdně pokatoličťovat. Z kostelíka sv. Jiljí v Žirovnici byl vyhnán protestantský kněz Hodňovský a kostelík byl zatarasen. Z většího kostela v městečku musel odejít kněz Jiří Oculeus a Žirovnice se stala filiální farností Počátek. Těžko si dnes umíme představit, co to pro většinou protestantské obyvatele Žirovnice znamenalo. Duchovní oblast byla pro ně stejně důležitá, jako starost o jídlo, ošacení či bydlení.

Během roku 1622 (a 1623) pokatoličtili jezuité 420 obyvatel Žirovnice. Proti sousedním Počátkám je to menší počet a tak se zdá, že ne všichni Žirovničtí se nechali pokatoličtit. Je stejně otázkou, nakolik pro mnohé byla skutečnost pokatoličtění jen formalitou. Ve vězení místní hradní věže bylo v srpnu uvězněno 44 obyvatel z Hradce. Jednalo se o protestanty, kteří se v mnoha ohledech provinili proti vrchnosti. Červenou cihlou popsali omítku místnosti, v níž byli drženi. Nápisů můžeme dodnes dobře vidět. Později byli pravděpodobně propuštěni. V říjnu 1622 se z Pasova vrátil Vilém Slavata s manželkou Lucií Otýlíí rozenou z Hradce. O pohybech vojsk na našem panství nemáme z této doby žádné záznamy. Nebylo, kdo by se zapisováním událostí zabýval. Lidé měli starosti o živobytí a některým šlo o život. Kraj decimovaly nejen nemoci a nedostatek jídla, ale o něco později i další tažení vojsk. Jednalo se sice o „domácí“ císařskou armádu, ale i ta brala, co viděla. Jako doma se vojáci zcela určitě nechovali. Důkazy o tom máme z okolních větších

měst a není důvod si myslet, že právě Žirovnice byla ušetřena. České stavovské vojsko už na konci roku 1622 fakticky neexistovalo. Generál Mansfeld poměrně úspěšně – a to jako jediný z protestantské armády – dlouho vzdoroval císařským, nicméně jeho boj proti přesile nemohl trvat věčně. Poslední baštou Mansfeldových pluků byl hrad Zvíkov. Právě tam se Mansfeld v roce 1622 vzdal.

V zahraničí se formovala protihabsburská koalice a válka pokračovala dál.

Další zpráva z archivních dokumentů nás zavádí do roku 1625. 7. července prošlo Žirovnicí několik set císařských . Šlo o pěší regiment, který odešel k Hradci. V nedaleké Ctiboři se usadilo 106 hejduků , takže ani tamní obyvatelé nebyli v lehké situaci. Hejduky museli ubytovat, dávat jim stravu a dozbrojit je. Měli – li z čeho, je otázkou. Na to se ale jistě nikdo z velení neptal...

Rok 1626 nebyl lepší, naopak. 15. dubna prošla přes Žirovnici jedna karneta rejtářů. Velel jim Arnošt hrabě de Monte Cuculi. Následovaly další čtyři karnety. Ani ty nebyly toho roku pravděpodobně poslední. Kartety způsobily v Počátkách škodu za téměř 1000 zlatých, Žirovnice podobný záznam nemá, ale ani v našem městečku se vojáci určitě nechovali nijak mírumilovně.

15. května 1627 vydal císař Ferdinand II. Obnovené zřízení zemské. Vyhlásil jím dědičný nárok na český trůn pro Habsburský rod. Hned 31. července prohlásil, že jediným povoleným náboženstvím v českých zemích je katolictví. Je zřejmé, že v Žirovnicích byla stále, nejspíš za vědomí Slavaty, část obyvatel, hlásící se k protestantství. Oficiálně se po tomto datu stali všichni obyvatelé Žirovnice i okolí katolíky. O taženích vojsk v letech 1627 až 1629 nemáme žádné spolehlivé zprávy. Proto jen zajímavost: poddaným na celém panství bylo nařízeno dodávat do žirovnického pivovaru jisté dávky dřeva. Snad k této povinnosti patřilo i kladení a udržování dřevěných trub, jimiž se do pivovaru přiváděla voda. Tato povinnost

platila nejméně do 19. století. Voda se přiváděla ze dvou dodnes dochovaných rybníčků, nacházejících se vpravo od silnice ze Žirovnice do Litkovic.

Nastal rok 1630, první rok další fáze třicetileté války, takzvaná válka švédská. Velká armáda švédského protestantského krále Gustava II. Adolfa vtrhla na území dnešního Německa a úspěšně postupovala k jihu. Jejími spojenci se stali Sasové a společně dobyli Prahu. Tak se do Čech nakrátko vrátila část pobělohorské emigrace. O kladném vlivu tohoto kroku na život obyčejných lidí v našem kraji se dá oprávněně pochybovat. To, že v jedné z bitev padl švédský král a místo vojevůdce švédských vojsk převzal generál Banér a potom Lennart Torstensson, nemělo na nic vliv. Obyvatel zjevně ubývalo, projevoval se hladomor, epidemie a lid neustále vyčerpávaly přesuny vojsk. Ta se ve vlastní zemi chovala jako na dobytém území, loupila, vraždila, drancovala a naděje na zlepšení se stále neobjevovala. Ti, kteří přežili, se ukrývali v lesích, obce byly vypáleny a naděje, že se na polích podaří něco vypěstovat, nebyla nikdy stoprocentní. Nastalému stavu se ale nemůžeme divit.

Třicátá léta 17. století situaci ještě, pokud to vůbec bylo možné, zhoršila. Krajem procházely oddíly vojáků, vyžadovaly po zbytcích obyvatel jídlo, peníze, odváděly zbylý dobytek, a ani vrchnost, ani purkmistr (v případě Žirovnice) nemohli nijak podstatně zasáhnout. Na počátku roku 1639 do Čech přitáhla pod vedením generála Johana Banéra švédská armáda. Její řádění však vyvolalo odpor proti ní. Navíc i zde, na Pelhřimovsku, vypukl mor.

V roce 1643 se Švédové poprvé objevili i v naší oblasti. Vydrancovali Pelhřimov, o Žirovnici zprávy nemáme.

Později, 6. března 1645 porazili v bitvě u Jankova Švédové domácí císařské vojsko. Nic už jim nebránilo postupovat dále. Už 10. března se objevili v Žirovnici. Přijeli sice místní „osvobodit“ od císařské katolické nadvlády, ale nedělejme si iluze – jako osvoboditelé

si rozhodně nepočínali. Měli jen 13 koní , což byl jakýsi předvoj. Po nich přijely další dvě skupiny vojáků. Ta třetí, jak se zdá, byla největší. V Počátkách, což se ale zřejmě nijak nelišilo od Žirovnice, se zdržela 3 dny. Všichni obyvatelé utekli po jejich příjezdu do lesů. Kdo zůstal, byl chycen, oloupen (bylo-li o co) , zbit, případně zabit anebo při odchodu Švédů musel odejít s nimi a zpět se třeba už vůbec nevrátil. Žirovnicko se stávalo téměř pustou krajinou. Zbylí obyvatelé v lesích vytvářeli jakousi domobranu a bránili tak svůj zbylý majetek nebo úrodu na polích proti menším oddílům vojsk, at' už císařských, nebo švédských. Proti menším oddílům totiž měli aspoň nějakou šanci na úspěch.

23. března 1645 přijel na žirovnický zámek švédský rytmistr Engl. Odtud velel svým vojskům působícím v okolí. Místní obyvatelé, většinou malí sedláci a chalupníci, už takřka neměli co ztratit. Při jednom přepadení právě jednoho místního poddaného švédským vojákem si onen poddaný bránil svůj majetek. Švédského markytána přitom zabil. 13. května byl na žirovnickém hradě popraven. Víc nám dobový pramen neříká. Bylo by však zajímavé vědět, jakým způsobem obyčejný téměř neozbrojený člověk zabil vojáka. Ani jeho jméno neznáme.

Englovo vojsko se z místního hradu vydávalo do okolí rabujíc a hledajíc cokoliv, co by se mohlo hodit. Neúspěšně dobývalo i nedaleký Hradec. 9. července do Žirovnice přitáhl císařský vojevůdce Lytich se dvěma tisíci vojáků. Pokusili se bez úspěchu dobýt žirovnický hrad. Obyvatele sužovali úplně stejně, jako Švédové. 16. srpna odtáhli pryč. Tím však obléhání místního hradu neskončilo. 2. prosince 1645 se v Žirovnici objevil císařský velitel Walter s více než třemi tisíci vojáků - rejtářů, dragounů i pěšáků. Z děl začal hrad ostřelovat. Švédové se ale bránili. Walter nařídil přivést další děla a teprve po intenzivním ostřelování, zvláště z pozic „Na Vrškách“ , tedy za Hutním rybníkem, při němž doslova rozstřílel druhé patro hradu, se Švédové 9. prosince vzdali. V této době, tedy

mezi 2. a 9. prosincem 1645, se císařským roztrhla hlaveň jednoho z děl a její kus odletěl až do hradního příkopu. Tam byl v 60. letech 20. stol. při výkopových pracích, jako památka na obléhání hradu, nalezen. Švédové tedy ovládali oblast okolo městečka Žirovnice od 23. března do 9. prosince 1645.

Po dobytí hradu byl velitelem císařské posádky jmenován plukovník Jaroslav Kapoun ze Svojkova. Švédové však nadále ovládali Jihlavu a odtud podnikali výpady do dalekého okolí, i na místní žirovnické panství. Znepřátelené strany sice už od roku 1644 uvažovaly o míru, zatím však k němu bylo daleko. Oboje vojska dál pustošila kraj.

7. prosince 1647 kapituloval zbytek švédské posádky v Jihlavě jako následek předchozího úmrtí svého velitele Samuela Oesterlinga. Tím bojové operace v naší oblasti načas ustaly. Císařské vojsko však bylo v okolí ubytováno dál a požadovalo kontribuce. Švédové sice ztratili Jihlavu, ale dál ovládali Tábor. Z Tábora dál ničili blízké i vzdálenější okolí. Město Tábor opustili až 23. srpna 1650 !

Vestfálský mír, uzavřený v Münsteru a v Osnabrückeru 24. října 1648 sice formálně ukončil třicetiletou válku, ale jak je vidět z dobových materiálů, oblast Žirovnice si definitivně oddechla až o téměř dva roky později. Mnozí vojáci, neznající nic jiného než službu v armádě, se jí těžko vzdávali a slabá císařská moc s neutěšenými podmínkami jim zřejmě nedávala jinou možnost, než dál loupit a žít tak, jak byli zvyklí. To spolu s tím, že se vládě ve Vídni podařilo z Tábora švédskou posádku vyhnat až v roce 1650 způsobilo, že na žirovnickém panství jako na mnoha jiných trvala třicetiletá válka 32 let !

Důsledky války pro Žirovnici a okolí byly jedním slovem katastrofální. Pro české země byla tato válka nejhorší v jejich dosavadní historii. Jestliže v roce 1618 žilo v Čechách 1,7 milionu lidí, bylo jich v roce 1648 asi 900 tisíc, tedy přibližně polovina.

Největší bitvy války se odehrávaly mimo náš kraj, důsledky však byly neméně závažné. Dobové archivní dokumenty hovoří výmluvně. Žirovnice neměla na rozdíl od např. Počátek nikoho, kdo by události války v městečku zapisoval, ale i z toho co se napsalo a zachovalo se dá vytvořit reálný obrázek o tehdejšímu dění u nás. Dvacátá léta 17. století byla pro místní velmi těžká, lidé si s drancujícími armádami neuměli poradit, měli ještě svůj majetek a o ten přicházeli. Ve třicátých letech už se „naučili“ s válkou žít, dá-li se to tak nazvat. Čtyřicátá léta byla dobou, kdy už žila další generace, která nic jiného než válku nepoznala. Přesto závěr války, po příchodu Švédů, byl aspoň podle pramenů na Žirovnicku asi nejhorší dobou za 30 let a byl překvapivý i pro tuto novou generaci. Lidí už bylo tak málo a neměli téměř nic, takže rabující vojáci neměli co brát. Tehdy už šlo opravdu jen o holé životy. Tuto dobu si dnes už vůbec nedovedeme představit.

Na závěr pár čísel. Nevíme přesně, kolik obyvatel ani gruntů (chalup) mělo panství Žirovnice v roce 1618, tedy na začátku války či těsně před ní. Poslední vojáci odešli z našeho kraje v roce 1650. Hned v roce 1652 nechal majitel svých panství Vilém Slavata udělat soupis gruntů i osedlých (majitelů gruntů) známý pod názvem Urbář. Výsledek soupisu byl neradostný. Žirovnice v roce 1654, kdy byla provedena evidence zdejšího panství, měla 68 gruntů schopných samostatného života a placení aspoň nějakých, tj. minimálních daní. Můžeme si ovšem domyslet, že situace v roce 1650 byla ještě horší - hovoří se o pouhých 48 obydlích staveních. Nemalá část chalup byla úplně pustá a neobydlená, další část vůbec neexistovala a na jejích místě byla jen spáleniště.

U každého zapsaného gruntu je v Urbáři uvedeno jméno majitele. To nám ale neodpovídá na otázku, kolik zde žilo obyvatel. Víme však, že zde žila jen třetina lidí proti předválečnému stavu. Podle jednoho z pramenů odhadují, že na celém panství žilo v roce 1650 asi 1000 až 1100 osob. Jiný pramen uvádí dokonce přesný počet:

1344 duší. Panství, to je ale Žirovnice s dalšími devíti vesnicemi : Zdešovem , Vlčetínem, Štítným, Litkovicemi, Strannou, Cholunnou, Jakubínem, Ctiboří a Stojčínem. Z toho se dá usoudit, že před rokem 1618 mělo panství možná až 4 tisíce obyvatel. Celkový úbytek obyvatel tedy činil snad až 2500 lidí, tedy tolik, kolik má město Žirovnice obyvatel dnes !

Při pročitání dobových listin člověka napadá, jak to všechno vůbec mohli naši předkové přežít: skrývali se v lesích, jedli kůru ze stromů a umírali hladu. Nedivme se tedy , že došlo k takovému poklesu počtu lidí. Spíš je namístě podiv nad tím, že tyto podmínky vůbec někdo přežil.

Obnova po třicetileté válce probíhala pomalu. Ještě za 40 let, tedy v 90. letech 17. století byly válečné stopy znát. Žirovnický hrad, přestavovaný postupně na zámek, se opravy dočkal až za téměř 70 let po jejím skončení. A české země se z ničivého válečného období vzpamatovávaly také až do počátku 18. století.

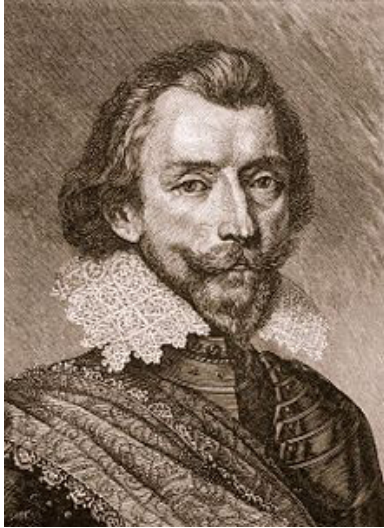
Milan Morava

Švédský král Gustav II. Adolf

Císař Ferdinand II.

Petr Ernst Mansfeld

Johan Banér